

УДК 94 (99+477) (551.45)

**УКРАЇНСЬКА АНТАРКТИЧНА СТАНЦІЯ «АКАДЕМІК ВЕРНАДСЬКИЙ»
(НА МАТЕРІАЛАХ ВИСТАВКИ «УКРАЇНСЬКА АНТАРКТИДА» ІЗ КОЛЕКЦІЇ
НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ТА НАЦІОНАЛЬНОГО НАУКОВО-
ПРИРОДНИЧОГО МУЗЕЮ НАН УКРАЇНИ)**

*Антон Богдалов¹, Марія Срібна², Ірина Пуля³
Олександр Лук'янов⁴, Аліна Романік⁵*

Національний музей історії України,

Україна, 01025, м. Київ, вул. Володимирська, 2

¹ e-mail: bogdalov@ukr.net; ² homylya@ukr.net; ³ irapulya1@gmail.com;

⁴ lukian@bigmir.net; ⁵ romanik.alina@ukr.net

Музей завжди розглядався як один з каналів впливу історичної науки на суспільство. У ХХІ ст. перед музеями постають важливі та досить складні завдання наукового комплектування музейних колекцій. Національний музей історії України завжди намагається поповнити фондову колекцію унікальними експонатами й у своїх виставках розкрити актуальні теми, які стосуються різних аспектів історії українського народу. У 2016 р. однією з таких актуальних тем було 20-річчя української антарктичної станції «Академік Вернадський». Україна є однією з небагатьох країн, які проводять наукові дослідження в Антарктиці, та має право голосу й вето при майбутньому розподілі її ресурсів. Крім того, наукові дослідження, які проводять українські учені, вже зараз дозволяють не тільки підтримати престиж країни, а й можуть використовуватися при розвідці корисних копалин, глобальному прогнозуванні змін клімату та довгостроковому прогнозуванні погоди, зокрема у Південній півкулі, розробці біотехнологій. Участь у наукових дослідженнях в Антарктиді на базі власної наукової станції має не лише наукове, але й стратегічне та геополітичне значення.

Враховуючи це 9 лютого 2016 р. у стінах Національного музею історії України відкрилась виставка «Українська Антарктида», яка була створена на основі унікальної фондової колекції Національного музею історії України та Національного науково-природничого музею НАН України.

Метою виставки було показати особливості побуту британських та українських полярників, розкрити їх наукову діяльність і внесок українських вчених у дослідженні материка.

Наукова новизна полягає у постановці та розробці актуальної теми, яка досі не отримала всебічного висвітлення у сучасній істо-

ричній науці. Результати дослідження певною мірою слугують об'єктивній реконструкції історії України, 20-річної діяльності єдиної української антарктичної станції «Академік Вернадський» і можуть залучатися для написання наукових праць з новітньої історії України, а також для розробки відповідних лекційних і спеціалізованих курсів.

При створенні виставки науковими співробітниками були опрацьовані різноманітні постанови Кабінету міністрів України [1; 2; 3], наукові дослідження та різноманітні статті учасників експедицій. Зокрема, В.П. Усенко [4] подав інформацію про інфраструктуру та напрями досліджень станції, природні умови району її розташування. М.П. Булгаков [5; 6] у своїх працях навів результати експериментальних досліджень системи течій в акваторії міжострівної зони архіпелагу Аргентинські острови, де розташована станція «Академік Вернадський». Аналіз було виконано за матеріалами експериментальних спостережень за течіями, які проведені у межах чотирьох морських українських антарктичних експедицій на НДС «Ернст Кренкель» (1997 р., 1998 р.) та ЕС «Горизонт» (2000 р., 2002 р.). А в іншому дослідженні на підставі використання сучасних баз архівних і кліматичних, гідрофізичних і метеорологічних даних, а також інформації, яка була одержана під час перших трьох національних антарктичних експедицій, наведено результати океанографічних досліджень Атлантичного сектора Антарктики. Крім того, значна кількість інформації розміщена у науковому виданні «Український антарктичний журнал», де знаходяться результати фундаментальних і прикладних досліджень, актуальних науково-технічних розробок, виконаних українськими й іноземними вченими у галузі геологічних, географічних, біологічних, хімічних, медичних, фізико-

математичних і загальнотехнічних наук [7-11].

Як свідчить проведений аналіз історіографії, незважаючи на тематичне розмаїття публікацій, дотепер бракує досліджень, в яких окреслений напрям розглядався б комплексно, а предметом вивчення стала б специфіка діяльності української антарктичної станції «Академік Вернадський», побут полярників, проблеми збору щорічних наукових експедицій тощо.

Виставка «Українська Антарктида» була побудована у вигляді великої білої крижини, всередині якої розміщались ніші у формі геометричних фігур, всередині яких знаходились різноманітні експонати з фондової колекції Національного музею історії України та Національного науково-природничого музею НАН України. Зокрема, на огляд відвідувачам було представлено побутові речі, якими користувались ще британські полярники на станції «Фарадей» (термометр для вимірювання відносної вологості повітря в Антарктиді (Р-1313), лампа паяльна (ТКВ-17884/2), лампа «Летюча миша» (ТКВ-17884/3), альпіністські кігті й альпіністській гак британських полярників (ТКВ-17884/4-5), консервний ніж (ТКВ-17884/5), англійські вузькоплівочні фільми (ТКВ-17884/7-8), брезентове відро, яким користувалися британські й українські полярники в Антарктиді (ТД-308), блок сірників «MastersMatehes» (ДР-1122), речі господарчого призначення та продукти тривалого зберігання (ТКВ-17884/9-31). Представлені експонати значно доповнювали розповідь екскурсовода про те, як відбувалась передача англійської станції «Фарадей» Україні.

У 1992 р. Росія оголосила себе правонаступницею володінням антарктичними станціями колишнього СРСР і відмовила Україні у передачі жодної з них. Упродовж лютого-серпня 1992 р. до державних органів України було направлено низку листів від вчених і спеціалістів щодо необхідності відновити та продовжити діяльність в Антарктиці.

3 липня 1992 р. Президент України Л. Кравчук видав указ про участь України у дослідженнях Антарктики. У серпні 1992 р. парламент України схвалив документи про приєднання України до Антарктичного договору, а 26 жовтня 1993 р. було утворено Центр антарктичних досліджень (згодом – Український антарктичний центр), який очолив П. Гожик [12].

У листопаді 1993 р. Велика Британія поширила серед посольств пропозицію про ба-

жання передати свою станцію «Фарадей» на острові Галіндез Аргентинського архіпелагу одній із «не антарктичних» держав. На цю пропозицію одразу пристала Україна. 21 листопада 1994 р. фонд «Відродження» виділяє 12 000 доларів на проект «Україна повертається в Антарктиду», а 5 грудня 1994 р. на станцію «Фарадей» відлітають українські полярники Ю. Оскрет (забезпечення станції), Г. Міліневський (наукові програми), О. Люшнівський (зв'язок), В. Гергієв (дизельне господарство). З 17 грудня 1994 р. по 15 лютого 1995 р. вони працюють на станції. 20 липня 1995 р. у Лондоні Посол України у Великій Британії С. Комісаренко підписує міжурядову угоду, а директор Центру антарктичних досліджень П. Гожик Меморандум про передачу антарктичної станції Фарадей України не пізніше 31 березня 1996 р. [13].

Вже 6 лютого 1996 р. відбувається передача станції, й Україна стала антарктичною державою. На виставці було представлено монету 1 британський фунт стерлінгів. Це була своєрідна символічна плата британцям від українців за передачу станції. Подібний фунт британські полярники впаяли у барну стійку на станції «Академік Вернадський», як нагадування про дану подію. Після передачі станції було прийнято рішення її перейменувати на честь видатного українського вченого – академіка Володимира Вернадського, який у 1918 р. став першим президентом Академії наук України.

На станції під час зміни експедиції може працювати до 24 осіб, а штат зимівників зазвичай складає 12 осіб. У колекції Національного музею історії України зберігаються унікальні експонати (перший прапор України, який був піднятий на станції «Академік Вернадський», прапор з XV української експедиції в Антарктиду, прапор України, який був прийнятий на борту науково-дослідного судна «Горизонт» (Т-9557), одяг українського полярника (Т-9551, Т-9552, Т-9553/2, Т-9554, Т-9555), диплом учасниці II української антарктичної експедиції М. Орлової (1997 р.) (РД-12596), копія факсу Президенту України від центру Антарктичних досліджень про підняття прапора України над антарктичною станцією «Академік Вернадський» (06.02.1996 р.) (ЛД-8520), пам'ятна монета 5 гривень «10 років антарктичній станції «Академік Вернадський»» (АЕ-17062), записник учасниці II української антарктичної експедиції, метеоролога С. Краковської, 1997 р. (РД-12599), охоронна грамота видана учасниці

П експедиції М. Орловій про те, що вона перетнула екватор (1997 р.) (РД-12596) [14].

Українські полярники проводять науково-технічну роботу за декількома пріоритетними напрямками: геолого-геофізичні, гідрометеорологічні, геокосмічні, біологічні та медико-фізіологічні дослідження. Завдяки їм можна отримати новий експериментальний матеріал для створення геофізичних моделей прогнозування та оцінки мінеральних і нафтогазових ресурсів Антарктичного регіону; отримати дані сейсмоакустичного моніторингу та досліджень еманції радону у районі станції «Академік Вернадський», які дуже важливі для розробки системи прогнозування землетрусів; поповнити бази даних вимірювань геомагнітного поля, детектування космічних променів надвисоких енергій; виконати наші міжнародні зобов'язання щодо передачі даних та зразків до міжнародних організацій [15].

Крім того, за напрямом «геокосмічні дослідження» будуть накопичені дані, які дозволять у майбутньому не тільки відслідковувати, а й прогнозувати стан космічної погоди. Такий прогноз є необхідним як для оптимізації режимів роботи супутникових систем при виникненні збурень у геокосмосі, так і для попередження їх шкідливого впливу на здоров'я людини.

Важливими є біоресурсні дослідження. Одним з перспективних напрямків даних досліджень є біорозвідка. У зв'язку з цим в експедиції проводиться пошук продуктів біологічно активних речовин з метою їх застосування у медицині та промисловості. На виставці «Українська Антарктида» експонувались гірські породи з Антарктиди (ТКВ-17884/33-53; Р-1315) й опудало пінгвіна (ТКВ-17884/1), як зразок таких, які мешкають на о. Галіндез.

На території станції розташовані два модулі з немагнітного матеріалу, де встановлені магнітометри, аерологічний павільйон (використовується також як гараж для чотирьох снігоходів), будиночок ДНЧ-лабораторії, стара генераторна з двома холодильниками, де розміщено столярну майстерню, будівля аварійної бази, пристосованої під склад антен і запасів продуктів. У 1984 р. було споруджено також невеликий будиночок аварійної бази на півострові за 9 км від станції – хатина Расмуссена. Всі ці будиночки були представлені на виставці у вигляді макету о. Галіндез та антарктичної станції «Академік Вернадський» (ТКВ-17884/32) з колекції Національного науково-природничого музею НАН України.

Окрім екскурсії виставки «Українська Антарктида» музейні наукові співробітники організували цикл лекцій по даній тематиці. Зокрема, у лекційних програмах приймали участь керівник Української антарктичної експедиції Г. Міліневський, учасниця П експедиції С. Краковська, учасник трьох експедицій Р. Братчик, учасник двох навколосвітніх подорожей В. Вернігоров. Науковці розповідали про своє життя на станції, побут, традиції, наукову діяльність, співпрацю з науковцями інших країн тощо. Їхню розповідь доповнювали різноманітні фотографії за 20-річний період існування станції, які транслювались на великому екрані.

Таким чином, новою сторінкою в історії вітчизняної науки став початок першої української антарктичної експедиції на Льодовому континенті. Для здійснення цієї важливої для нашої держави акції багато людей доклали значних зусиль. На сьогодні завдання музейних співробітників зібрати й опрацювати експонати з даної теми для майбутніх поколінь. Виставка привертає увагу громадськості до надзвичайно важливої й актуальної теми – діяльності українських вчених-полярників, які в умовах обмеженого фінансування, уже 21 рік безперервно проводять унікальні дослідження та здобули право для України претендувати на колосальні природні ресурси Антарктики. Виставка «Українська Антарктида», яку підготував відділ історії Незалежної України Національного музею історії України має незвичайне художнє рішення та цікаві експонати, що розкривають захопливу історію станції «Академік Вернадський» починаючи з її заснування Великою Британією у 1953 році. У час складних і трагічних випробувань для нашої країни виставка виконує важливу виховну роль популяризації української науки та формування у молоді почуття гордості за свою державу. Саме у цей важкий період нам необхідна впевненість у майбутньому і віра у сильну та успішну Україну.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Постанова Кабінету міністрів України від 11 грудня 1996 р. № 1483 «Про проведення наукових досліджень в Антарктиці» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua>
2. Постанова Кабінету Міністрів України від 28 січня 2000 р. № 140 «Про оплату праці, гарантії та компенсації для працівників, які направляються для роботи на антарктичну станцію «Академік Вернадський» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua>
3. Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. № 1002 «Про затвердження Державної цільової науково-технічної програми проведення досліджень в Антарктиці на 2011-2020 роки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua>

4. Усенко В.П. Українська антарктична станція «Академік Вернадський» / В.П. Усенко // Екологія довкілля та безпека життєдіяльності. – 2003. – № 1. – С. 94-101.

5. Булгаков Н.П. Течения межостровной зоны архипелага Аргентинские острова / Н.П. Булгаков, А.А. Саркисов // Геологический журнал. – 2003. – № 3. – С. 132-136.

6. Булгаков М.П. Результаты океанографических исследований Украины в Антарктиде в 1995-2000 годах. Досвід та перспективи / М.П. Булгаков, П.Д. Ломакін, Ю.В. Артамонов; НАН України. Мор. гідрофіз. ін-т. – Препр. – Севастополь, 2001. – 66 с.

7. Федчук А.П. Антарктичний туризм у зарубіжних публікаціях за 1991-2005 роки / А.П. Федчук // Український антарктичний журнал. – К., 2005. – № 3. – С. 171-179.

8. Федчук А.П. Основні міжнародні заходи з нагоди 50-річчя Договору про Антарктику / А.П. Федчук // Український антарктичний журнал. – К., 2009. – № 8. – С. 19-25.

9. Гожик П.Ф. Хід виконання Державної цільової науково-технічної програми проведення досліджень в Антарктиді на 2011-2020 рр. / П.Ф. Гожик, В.А. Литвинов, В.М. Маланчук // Український антарктичний журнал. – К., 2013. – № 12. – С. 11-20.

10. Литвинов В.А., Федчук А.П. Пріоритети антарктичної науки / В.А. Литвинов, А.П. Федчук // Український антарктичний журнал. – К., 2014. – № 13. – С. 9-15.

11. Гожик П.Ф. Двадцять років в Антарктиці: основні досягнення та перспективи / П.Ф. Гожик, В.А. Литвинов, В.М. Маланчук // Український антарктичний журнал. – К., 2015. – № 14. – С. 9-23.

12. Станція Академік Вернадський: хроніка подій // Національний антарктичний науковий центр. Міністерство освіти та науки України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.uac.gov.ua/SitePages/AcademikVernadskyStation/history_station.aspx

13. Так само.

14. Національний музей історії України. Колекційна опис № 824 «Українська станція «Академік Вернадський» – вітчизняний центр наукових досліджень Антарктиди»

15. Дослідження під час зимівлі на станції «Академік Вернадський» // Національний антарктичний науковий центр. Міністерство освіти та науки України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.uac.gov.ua/SitePages/ScientificResearch/res_uae17.aspx

Богдалов Антон, Срібна Марія, Пуля Ірина, Лук'янов Олександр, Романік Аліна Українська антарктична станція «Академік Вернадський» (на матеріалах виставки «Українська Антарктида» із колекції Національного музею історії України та Національного науково-природничого музею НАН України)

У статті на основі фондової колекції Національного музею історії України та Національного науково-природничого музею Національної академії наук України реалізована спроба комплексного дослідження діяльності антарктичної станції «Академік Вернадський». Висвітлена історія створення документально-речової виставки «Українська Антарктида».

Ключові слова: Антарктида, Національний музей історії України, Національний науково-природничий музей Національної академії наук України, Національний антарктичний центр України, корисні копалини

Богдалов Антон, Срібна Марія, Пуля Ірина, Лук'янов Олександр, Романік Аліна Украинская антарктическая станция «Академик Вернадский» (на материалах выставки «Украинская Антарктида» с коллекции Национального музея истории Украины и Национального научно-природоведческого музея НАН Украины)

В статье на основе фондовой коллекции Национального музея истории Украины и Национального научно-природоведческого музея НАН Украины реализована попытка комплексного исследования деятельности антарктической станции «Академик Вернадский». Освещена история создания документально-вещественной выставки «Украинская Антарктида».

Ключевые слова: Антарктида, Национальный музей истории Украины, Национальный научно-природный музей НАН Украины, Национальный антарктический центр Украины, полезные ископаемые

Bogdalov Anton, Sribna Mariya, Pulya Iryna, Lukianov Oleksandr, Romanik Alina Ukrainian Antarctic station «Akademik Vernadsky» (based on the exhibition «Ukrainian Antarctica» from the collection of the National Museum of History of Ukraine and the National Museum of Natural Sciences of Ukraine)

Article based on fund collection of the National Museum of History of Ukraine and the National Museum of Natural History, National Academy of Sciences of Ukraine highlighted the history of Ukraine as a state of the Antarctic. An important topic of Ukrainian history – the opening of Ukrainian Antarctic station «Akademik Vernadsky» was investigated. An attempt a comprehensive study of Antarctic station «Akademik Vernadsky» implemented.

9 February 2016, to the 20th anniversary of the opening of the station «Akademik Vernadsky» employees of National Museum of Ukraine prepared the exhibition «Ukrainian Antarctica». The aim of the exhibition was to show the features of British and Ukrainian polar explorers, reveal their scientific work and contribution of Ukrainian scientists in Antarctic research. Scientific novelty lies in the formulation and development of topical subject that has not received full coverage in the modern historical scholarship. The article documented history of the real-exhibition «Ukrainian Antarctica» and its importance for Ukrainian science. Deals with a range of measures, which were held at the National Museum of History of Ukraine Ukrainian research on polar expeditions to Antarctica.

The exhibition draws attention to the highly topical theme – the activities of Ukrainian scientists and polar explorers who continuously conducting for 20 years with limited funding and helping Ukraine to win the right to claim the huge natural resources of Antarctica.

Keywords: Antarctica, The National Museum of Ukrainian History, National Museum of Natural Science National Academy of Sciences of Ukraine, The National Antarctic Centre of Ukraine, minerals

Рецензенти:
Кривошея І.І., к.і.н., професор
Погромський В.О., к.і.н.

Надійшла до редакції 26.05.2017 р.